

EMIGRATION AND ECONOMIC ACTIVITY IN CROATIA

ISELJAVANJE STANOVNIŠTVA I GOSPODARSKA AKTIVNOST HRVATSKE

RADMAN-FUNARIC, Mirjana

Abstract: Numerous studies show that emigration can have negative effects on the country's overall economy. Research to date shows that the most common reasons for leaving Croatia are unemployment, poor economic conditions, unstable political situation, discrimination, disagreement with the community value system, and unfavourable conditions for personal development, meanwhile, the prospects of better living conditions in other countries. This paper aims to determine if there is a significant correlation between the population and negative migration balance with the active trade companies and entities in the craft. The results are ambiguous.

Key words: emigration, economic activity, Croatia

Sažetak: Brojna istraživanja pokazuju da iseljavanje stanovništva može imati negativne posljedice na ukupno gospodarstvo zemlje. Dosadašnja istraživanja pokazuju da su najčešće prisutni razlozi napuštanja Hrvatske nezaposlenost, loše ekonomske prilike, nestabilna politička situacija, diskriminacija, neslaganje sa vrijednosnim sustavom zajednice, nepovoljni uvjeti osobnog razvoja, uz istovremenu prisutnost boljih uvjeta života u drugim zemljama. Cilj ovog rada je utvrditi postoji li statistički značajna povezanost broja stanovnika i negativnog migracijskog salda s brojem aktivnih trgovačkih društava i subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima. Rezultati su dvojaki.

Ključne riječi: iseljavanje, gospodarska aktivnost, Hrvatska

Author's data: Mirjana, Radman-Funarić, doc. dr.sc. prof.v.š., viši znanstveni suradnik, Polytechnic in Požega, radmanfunaric@vup.hr

1. Uvod

Prostorna mobilnost stanovništva je sve češće prisutna na globalnoj razini. Migracije stanovništva mogu imati dalekosežne posljedice na nacionalna gospodarstva, a zabrinjavaju one koje dovode do negativnih migracijskog salda koji je prisutan u Hrvatskoj od 2009. godine do danas. Dosadašnja istraživanja su pokazala da su najčešće prisutni razlozi napuštanja domovine nezaposlenost, loše ekonomske prilike, nestabilna politička situacija, diskriminacija, neslaganje sa vrijednosnim sustavom zajednice, nepovoljni uvjeti osobnog razvoja, uz istovremenu prisutnost boljih uvjeta života u drugim zemljama kao što su bolje ekonomske prilike u zemlji imigracije, bolja mogućnost zapošljavanja, veće zarade, bolji životni uvjeti te povoljnije prilike za profesionalno napredovanje.

Budući da su stanovnici oni o kojima ovisi gospodarska aktivnost gospodarstva, cilj rada je, na temelju podataka od 2007. do 2018. godine, utvrditi postoji li povezanost između broja stanovnika i migracijskog salda s gospodarskom aktivnošću mjerenom brojem aktivnih trgovačkih društava i subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima. Rezultati su pokazali srednje jaku negativnu povezanost broja stanovnika i negativnog migracijskog salda sa brojem aktivnih trgovačkih društava koja nije statistički značajna, ali prisutna je jaka i statistički značajna povezanost broja subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima sa brojem stanovnika i negativnog migracijskog salda, odnosno svako zatvaranje obrta dovodi do sve većeg negativnog migracijskog salda. Međutim, dok je broj stanovnika u Hrvatskoj sve manji ukupan broj aktivnih poslovnih subjekata je povećan s izraženim godišnjim oscilacijama.

2. Razlozi odlaska stanovništva iz Hrvatske

Migracije stanovništva sve su prisutnije ne samo u Hrvatskoj nego i na globalnoj razini. Prema [11] osim unutarnjih migracija koje su najčešće posljedice ekonomskih razloga, migracije u inozemstvo vezane su i za ekonomske i neekonomske razloge, koje se često iz privremenih pretvaraju u definitivne. Brojne studije pokazuju razloge odlaska stanovništva iz Hrvatske. Najvažnija determinanta namjere odlaska jest percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti. Razliku između onih koji namjeravaju otići i onih koji namjeravaju ostati u prvom redu određuje različita percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti: skloniji su odlasku oni koji smatraju da relativno lakše mogu svoje vrijednosti ostvariti u inozemstvu.

Prema istraživanju [10], provedenom na uzorku od 553 hrvatskih studenata završne godine studija, nešto više od 76% studenata (422 studenata) žele otići u inozemstvo ili pak dopuštaju tu mogućnost, a 70% studenata navelo je barem jedan razlog odlaska u inozemstvo. Dakle, 23,3% studenata svakako žele ostati u Hrvatskoj. Glavni razlog zbog kojeg bi čak 40,2% studenata otišlo u inozemstvo jesu bolji materijalni uvjeti, odnosno u inozemstvu očekuju veću i primjereniju plaću, bolji standard te bolju mogućnost rješavanja stambenoga pitanja, 28% studenata smatraju da su u inozemstvu bolje prilike za studiranje, usavršavanje u struci, stjecanje znanja i

profesionalnog iskustva. Osim što studenti kao razlog odlaska navode upoznavanje drugačijeg svijeta i učenje stranog jezika smatraju da bi im odlazak omogućio pronalaženje posla kojim bi bili zadovoljniji te kako bi izgradili karijeru, napredovali i uspjeli u svome poslu. Od 422 studenta koji žele otići u inozemstvo ili pak dopuštaju tu mogućnost 34,3% želi otići radi zaposlenja u struci, a 37,2% radi zaposlenja u struci i istovremenog daljnjeg školovanja. 6,5% spremno je zaposliti se i izvan struke. 5,7% studenata kao razlog odlaska navode nezadovoljstvo vođenjem države i konzervativnošću društva. Na odlazak su spremniji oni kojima su manje važni socijalni odnosi te oni kojima je važniji njihov vlastiti razvoj, iskorištavanje talenata i kreativnost. Procjena prilika u Hrvatskoj razlikuje one koji bi radije otišli u inozemstvo od onih koji bi radije ostali u Hrvatskoj. Oni koji namjeravaju otići u inozemstvo ocjenjuju lošijom gospodarsku situaciju, političke slobode, objektivnost medija i materijalne prilike u Hrvatskoj od onih sklonijih ostanku. Na temelju istraživanja „odljeva mozgova“ 1995., 1997. i 2004. godine rezultati [10] pokazuju da se od 1995. do 2004. godine potencijalni "odljev mozgova" iz Hrvatske smanjio u vrlo maloj mjeri, jer je prisutan jednako pozitivan stav o odlasku mladih u inozemstvo, jednako procjenjuju vjerojatnost svog odlaska i jednako dugo planiraju ostati u inozemstvu.

Ipak, u istraživanju iz 2004. godine prisutan je blagi trend smanjenja potencijalnog "odljeva mozgova", uz sustavno dominiranje ekonomskih razloga odlaska, ali i stalan porast važnosti svih razvojnih razloga odlaska. Profesionalni (školovanje i usavršavanje) i neprofesionalni (upoznavanje svijeta, stjecanje iskustva) razvojni razlozi upućuju na to da materijalni problemi hrvatskog društva nisu toliko izraženi i može upućivati na eventualnu pojavu novih postmaterijalističkih vrijednosti, karakterističnih za razvijena društva, u kojima se, umjesto materijalnih prilika i sigurnosti, vrednuju kvaliteta života i samoizražavanje. [10] Iako se može činiti kako iseljavanje kao kratkoročnu posljedicu može imati smanjenje opće stope nezaposlenosti, srednjoročno i dugoročno gledano iseljavanje iz Hrvatske mogu dovesti do poremećaja na tržištu rada, destabilizacije zdravstvenoga, socijalnog i mirovinskog sustava te smanjenje gospodarske produktivnosti [12].

3. Struktura iseljenog stanovništva

Prema podacima [3] i [4] iz Hrvatske se 2012. iselilo približno 12.900 stanovnika, a 2013. godine približno 15.300. U tim godinama od ukupno iseljenih u zemlje Europske unije se iselilo oko 30% stanovništva (oko 60% se iselilo u druge europske zemlje), a odmah nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju taj se broj udvostručio, na 60%. Najveći broj iseljenih dogodio se 2017. godine, oko 47.500 stanovnika, a od toga 82,5% u zemlje Europske unije. Primjetan je pad iseljavanja u 2018. godini kada je odselilo oko 39.500 stanovnika, od toga 77,7% odselilo se u zemlje Europske unije.

Iz Hrvatske se 2013. godine iselilo 2265 stanovnika s nižom stručnom spremom (14,8%), 7531 (49,3%) sa srednjom te 1564 (10,2%) s visokom stručnom spremom. 2015. godine postoci su se povećali osim iseljavanja stanovnika sa visokom stručnom spremom, odnosno odselilo se 3511 (11,8%) onih s nižom, 15.162 (51,4%) sa srednjom te 2432 (8,2%) s visokom stručnom spremom. Trendu smanjenja odlaska visokoobrazovane radne snage pripisuje se pristupanje Hrvatske u Europsku uniju, ali i da se pristupanjem omogućilo otvaranje pravnih i društvenih kanala za i dalje značajan odlazak nisko i srednje obrazovane radne snage, uz najveće povećanje odlaska onih bez stručne spreme [12]. Prema podacima za 2015. godinu, najviše onih koji odlaze u inozemstvo je u najproduktivnijoj radnoj i reproduktivnoj dobi od 25 do 44 godine, njih 40%, dok 73,3% iseljeničkoga kontingenta pripada radno sposobnom stanovništvu u dobi od 20 do 64 godine. Udio iseljenih maloljetnika (uključujući i 19-godišnjake) je 19,3%. Prema spolnoj strukturi iseljenika iz Hrvatske u 2015. godini, prevladavaju muškarci (53,7%). Svi navedeni podaci kao jednu od glavnih posljedica ima značajan demografski i gospodarski gubitak za Hrvatsku [12]. Prema [5] i u 2018. godini najviše se iseljava stanovništvo u najproduktivnijoj radnoj i reproduktivnoj dobi (35%), a iseljavanje muškaraca veće je od iseljavanja žena za preko 30%.

Prema [12] u 2015., po ukupnom broju iseljenih prednjače Grad Zagreb (5046), Primorsko-goranska (2549), Zagrebačka (2276), Osječko-baranjska (2212) te Splitsko-dalmatinska županija (2155). No relativno gledano najviše se ljudi iselilo iz Požeško-slavonske, Vukovarsko-srijemske, Sisačko-moslavačke, Ličko-senjske, Brodsko-posavske i Virovitičko-podravske županije. Evidentno je kako je Slavonija, Baranja i Srijem kao regija koja administrativno obuhvaća pet županija ona koja je generirala omjerno najveći broj iseljenika, dok su četiri sjeverozapadne kontinentalne županije (Međimurska, Varaždinska, Krapinsko-zagorska i Koprivničko-križevačka) one gdje je taj omjer najmanji. Također je znatniji udio i onih koji se iseljavaju iz brdskih pasivnijih krajeva Ličko-senjske, Zadarske, Šibensko-kninske i Primorsko-goranske županije, koja su dobrim dijelom i post-ratna područja od posebne državne skrbi.

Opći je zaključak kako su sve županije zahvaćene rastućim trendovima iseljavanja, dok su ti trendovi slabije izraženi u županijama koje ostvaruju najveću dobit od turizma (srednja i južna Dalmacija te Istra) i u najsjevernijim županijama, koje odlikuju najveće stope zaposlenosti. I podaci za 2018. godinu [5] i [7] pokazuju gotovo istu sliku u strukturi odseljenih po županijama kada je na 1000 Hrvata iselilo 9,7 stanovnika, najviše iz područja istočne Hrvatske; Vukovarsko-srijemske (19,4) Požeško-slavonske (17,3), Brodsko-posavske (16,1), Virovitičko-podravske (13,4) i Osječko-baranjske (13,1). Za Primorsko-goransku, Šibensko-kninsku i Ličko-senjsku županiju taj broj iznosi oko 10, te Međimursku 11,4 stanovnika, a u svim ostalim županijama broj iseljenih je manji nego li je to prosjek Hrvatske. Najmanje iseljavanje je bilo iz Krapinsko-zagorske (4,9) i Dubrovačko-neretvanske županije (5,9) na 1000 stanovnika. Upravo iseljavanje iz slabije razvijenih županija Hrvatske, u kojima je i veliki pad broja poslovnih subjekata [2], u skladu je s rezultatima

istraživanja [10] prema kojima oni koji namjeravaju otići u inozemstvo ocjenjuju lošijom gospodarsku situaciju i materijalne prilike u Hrvatskoj od onih sklonijih ostanku.

4. Podaci i metode

Podaci o broju stanovnika preuzeti su od Držanog zavoda za statistiku (DZS), Priopćenje, Procjene stanovništva Republike Hrvatske [7], [8]. Podaci o migracijskom saldu preuzeti su od DZS, Hrvatska u brojkama [3], [4]. U navedenim publikacijama sadržani su podaci za razdoblje od 2007. do 2018. godine.

Podaci o broju subjekata obrta i slobodnih zanimanja preuzeti su od DZS, Priopćenje, Broj i struktura poslovnih subjekata [2], a odnose se na broj samostalnih poduzetnika koji zapošljavaju ili ne zapošljavaju zaposlenike i na broj osoba koje obavljaju profesionalnu djelatnost prema evidencijama mirovinskog osiguranja za razdoblje od 2007. do 2018. godine. Iz istih izvora preuzeti su podaci o broju aktivnih trgovačkih društava. Na kraju 2019. godine u strukturi trgovačkih društava prema pravno ustrojbenim oblicima uvelike prevladava oblik društava s ograničenom odgovornošću, čiji je udio registriranih 74,0% i aktivnih 73,5%. Jednostavna društva s ograničenom odgovornošću prema brojnosti su drugi oblik. Njih je 24,7% registriranih i 25,3% aktivnih. Ostali oblici trgovačkih društava čine ostalih 1,4% [1].

Kako bi se utvrdila povezanost i jakost veze između broja stanovnika i migracijskog salda sa brojem aktivnih trgovačkih društava i brojem obrta i slobodnih zanimanja korištena je korelacijska analiza [9]. Regresijskom analizom [9] utvrđeno je prati li promjena populacije broj poslovnih subjekata. Također su izračunate prosječne trend vrijednosti za navedeno razdoblje.

Ograničenje korelacijske analize, a time i regresijske, je u tome što ne može utvrditi uzroke smanjenja stanovništva u Hrvatskoj, niti uzroke promjene broja poslovnih subjekata. Osobito ograničenje predstavlja činjenica da se u navedenom razdoblju smanjivao broj subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima uz istovremeno povećanje aktivnih trgovačkih društava, a u ovom radu analiza nije usmjerena na traženje uzroka takvog stanja.

Godina	Stanovništvo u RH		Aktivna trgovačka društva		Subjekti u obrtu i slobodnim zanimanjima		Ukupno Aktivna trgovačka društva subjekti u obrtu i slobodnim zanimanjima u RH	
	Broj stan. u tis.	Migracijski saldo	Broj	Indeks 100 = prethodna godina	Broj	Indeks 100 = prethodna godina	Broj	Indeks 100 = prethodna godina
2007.	4.312	5.620	93.333		97.340		190.673	
2008.	4.310	7.053	103.382	110,77	100.262	103,00	203.644	106,80
2009.	4.303	-1.472	105.513	102,06	96.776	96,52	202.289	99,33
2010.	4.290	-4.875	113.586	107,65	93.723	96,85	207.309	102,48
2011.	4.281	-4.165	108.931	95,90	90.751	96,83	199.682	96,32
2012.	4.268	-3.918	116.550	106,99	88.160	97,14	204.710	102,52
2013.	4.256	-4.884	129.363	110,99	84.516	95,87	213.879	104,48
2014.	4.238	-10.220	142.121	109,86	80.911	95,73	223.032	104,28
2015.	4.204	-17.945	154.523	108,73	78.580	97,12	233.103	104,52
2016.	4.174	-22.451	114.364	74,01	76.941	97,91	191.305	82,07
2017.	4.125	-31.799	118.591	103,70	77.371	100,56	195.962	102,43
2018.	4.088	-13.486	126.982	107,08	79.076	102,20	206.058	105,15

Tablica 1. Broj stanovnika, migracijski saldo, broj aktivnih trgovačkih društava i obrta i slobodnih zanimanja u razdoblju od 2007. do 2018. godine Izvor: prema podacima [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8].

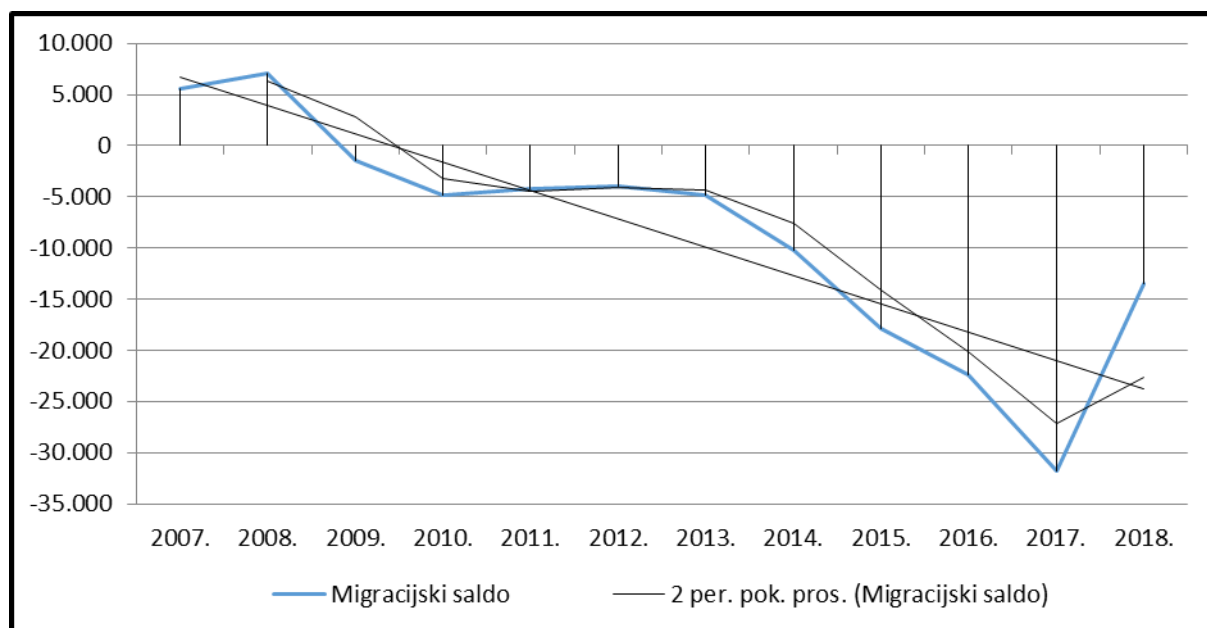
5. Prikaz rezultata i diskusija

Posljednjih 12 godina broj stanovnika u Hrvatskoj je u padu. Promatrajući indekse promjene broja stanovnika od 2008. godine u odnosu na prethodnu godinu taj pad je svake godine sve veći, ali u 2018. godini pad je manji nego prethodnih godina. Dok je migracijski saldo, koji predstavlja razliku između doseljenih i odseljenih (osobe koje su napustile prebivalište u trajanju duljem od godinu dana radi privremenog odlaska izvan Republike Hrvatske), u Hrvatskoj od osamostaljenja do 2008. godine bio pozitivan, od 2009. do 2018. godine ima učestali negativan predznak s prosječnim godišnjim povećanjem negativnog salda. U navedenom razdoblju prosječni negativni migracijski saldo povećavao se za 2639 stanovnika godišnje.

Prema podacima ukupno stanovništvo Republike Hrvatske od 2007. godine u prosjeku se smanjivalo godišnje za 19.589 stanovnika s vrlo malim godišnjim odstupanjem (0,54%). Grafikon 1. prikazuje kretanje migracijskog salda od 2007. do 2018. godine i dvogodišnje pomične prosjeke kojima se želi provjeriti približavaju li se kretanja migracijskog salda padajućoj linearnoj liniji trenda.

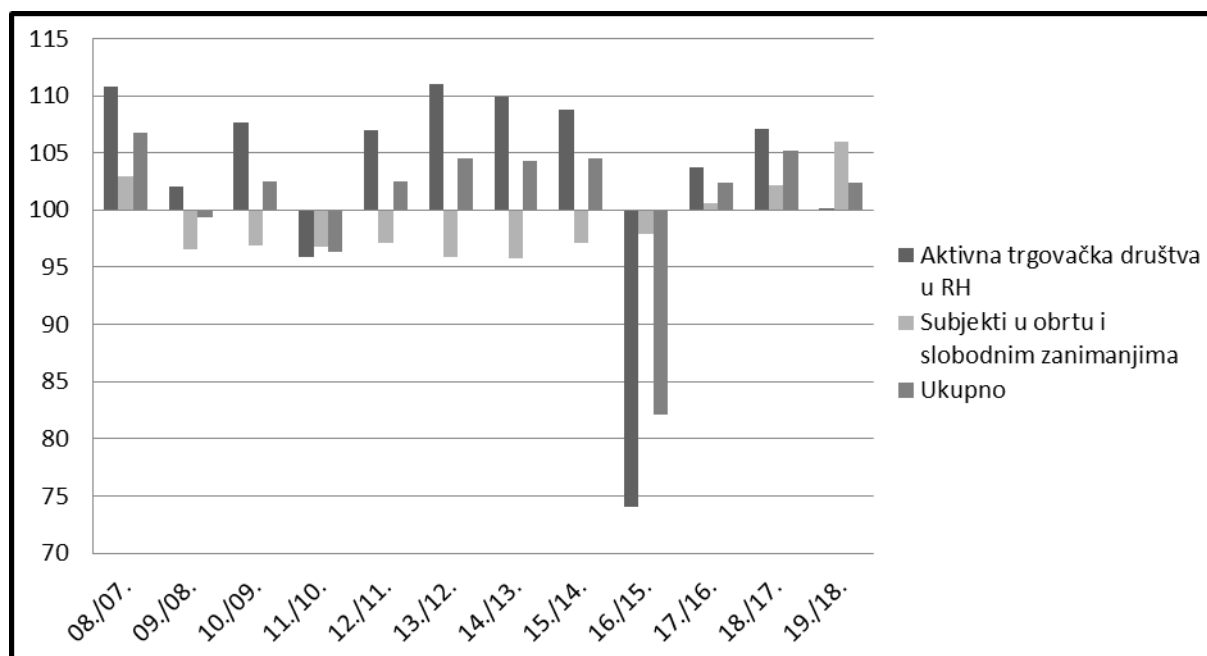
Broj aktivnih trgovačkih društava nakon gospodarske krize 2008. i dalje je rastao, osim 2011. godine kada je pao u odnosu na prethodnu godinu za 4,1% te 2016. godine kada je pao u odnosu na prethodnu za 26%. Broj subjekata u obrtu i

slobodnim zanimanjima se smanjivao iz godine u godinu sve do 2017. godine, od kada je prisutan lagani porast (grafikon 2).

Grafikon 1. Migracijski saldo u Hrvatskoj od 2007. do 2018. godini s pomičnim presjecima

Neočekivano, kretanje ukupnog broja poslovnih subjekata nije kontinuirano pratilo kretanje pada stanovništva niti negativnog migracijskog salda (tablica 1).

Grafikon 2. Indeksi promjene broja aktivnih trgovačkih društava i subjekata u obrtu od 2010. do 2018. godine (100 = prethodna godina)

Ukupan broj poslovnih subjekata je u promatranom razdoblju čak i porastao uz primjetan pad u 2011. i 2016. godini.

Korelacijska analiza, prema raspoloživim podacima od 2007. do 2018. godine, pokazala je da je povezanost između broja stanovnika i migracijskog salda s brojem trgovačkih društava negativna ($r = -0,47$, $r = -0,51$) i nije statistički značajna. Utvrđeno je da postoji jaka i statistički značajna ($p < 0,005$) povezanost broja stanovnika s brojem obrta i slobodnih zanimanja ($r = 0,86$) te migracijskog salda i subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima ($r = 0,89$). Utvrđeno je da je smanjenje broja stanovnika za 100 praćeno smanjenjem broja obrta i slobodnih zanimanja za 10.

Kod analize prisutnog negativnog migracijskog salda tražena je obrnuta relacija, odnosno cilj je bio utvrditi dovodi li smanjenje broja obrta do negativnog migracijskog salda. Analiza podataka od 2009. godine, od kada je u Hrvatskoj prisutan negativan migracijski saldo, uz upotrebu regresijske analize pokazala je da je gašenjem jednog subjekta u obrtu i slobodnim zanimanjima praćeno povećanjem negativnog migracijskog salda za 1,12 stanovnika. Međutim, promatrajući ukupan broj poslovnih subjekata ne može se pronaći veza s negativnim migracijskim saldonom, što potvrđuje i Pearsonov koeficijent korelacije koji je gotovo jednak nuli ($-0,081$). I bez dublje analize, uočljivo je u većem dijelu razdoblja da se ukupan broj aktivnih poslovnih subjekata povećava unatoč smanjenju stanovništva.

6. Zaključak

Posljednjih deset godina u Hrvatskoj je prisutan negativni migracijski saldo, koji se povećavao iz godine u godinu, odnosno prisutan je od 2009. godine, a izrazito se povećao nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. U isto vrijeme broj aktivnih trgovačkih društava je rastao (osim 2011. i 2016. godine) dok je broj subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima sve više padao. Kako su prethodna istraživanja pokazala da su jedan od glavnih razloga iseljavanja loše gospodarske prilike u zemlji, cilj rada je bio istražiti povezanost broja stanovnika i migracijskog salda s brojem aktivnih trgovačkih društava i subjekata u obrtu. Rezultati su pokazali da povezanost između broja stanovnika i negativnog migracijskog salda s brojem aktivnih trgovačkih društava nije statistički značajna, ali da postoji jaka i statistički značajna povezanost broja stanovnika i negativnog migracijskog salda s brojem subjekata u obrtu i slobodnim zanimanjima. Međutim, nije pronađena veza pada broja stanovnika niti negativnog migracijskog salda s brojem ukupnih aktivnih poslovnih subjekata. Buduća istraživanja trebala bi biti usmjerena na mjerenje gospodarskih aktivnosti nekim drugim pokazateljima ili traženje veze pa i uzroka smanjenja stanovništva i negativnog migracijskog u ne gospodarskim pokazateljima.

7. Literatura

- [1] Državni zavod za statistiku (2020) Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 31. prosinca 2019., *Priopćenje*, god. LVI., br. 11.1.2/2. *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/11-01-02_02_2019.htm *Pristup:* (30-03- 2020)

- [2] Državni zavod za statistiku (2008-2019) Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 31.12.2019., *Priopćenje*, god. XLIV- LV. br. 11.1.1/4.
- [3] Državni zavod za statistiku (2019) *Hrvatska u brojkama*, 2019., Zagreb, *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2019.pdf *Pristup:* (10-02- 2020)
- [4] Državni zavod za statistiku (2017) *Hrvatska u brojkama*, 2017., Zagreb, *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2017.pdf *Pristup:* (10-02- 2020)
- [5] Državni zavod za statistiku (2019), Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2018., *Priopćenje* god., LVI., br. 7.1.2. *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-02_01_2019.htm *Pristup:* (10-02- 2020)
- [6] Državni zavod za statistiku (2017) Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2016. *Priopćenje*, god. LIV., br. 7.1.2. *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm *Pristup:* (10-02- 2020)
- [7] Državni zavod za statistiku (2019) Procjene stanovništva Republike Hrvatske, 2018, *Priopćenje*, god. LVI., br. 7.1.3. *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-03_01_2019.htm *Pristup:* (10-02- 2020)
- [8] Državni zavod za statistiku (2016), Procjene stanovništva Republike Hrvatske, 2015, *Priopćenje*, god. LIII., br. 7.1.4. *Dostupno na:* https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-04_01_2016.htm *Pristup:* (10-02- 2020)
- [9] Radman-Funarić, M. (2018) *Uvod u gospodarsku statistiku Tko kaže da lažem? u potpisu – Statistika*, Požega, Veleučilište u Požegi, *Dostupno na:* <https://repositorij.vup.hr/islandora/object/vup%3A1297> *Pristup:* (10-02- 2020)
- [10] Šverko, I. (2005) Studentske namjere odlaska u inozemstvo: veličina potencijalnog "odljeva mozgova" i njegove odrednice u 1995., 1997. i 2004. godini, *Društveno istraživanje: časopis za opća društvena pitanja*, Zagreb, god. 14. br. 6(80) str. 1149.-1174.
- [11] Wertheimer-Baletić, A. (1999) *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb: Mate
- [12] Župarić-Iljić, D. (2016) *Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju*, Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung

Photo 062. Ptica / Bird